

JAROSŁAW PIOTROWSKI

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej
Wydział Zamiejscowy w Poznaniu

KATARZYNA SKRZYPIŃSKA
MAGDALENA ŻEMOJTEL-PIOTROWSKA

Uniwersytet Gdański
Instytut Psychologii

SKAŁA TRANSCENDENCJI DUCHOWEJ. KONSTRUKCJA I WALIDACJA*

Artykuł przedstawia proces konstrukcji Skali Transcendencji Duchowej (STD), opartej na koncepcji Ralpha Piedmonta. Przez transcendencję duchową autorzy rozumieją zdolność do wyjścia poza bezpośrednie poczucie czasu i miejsca oraz widzenia życia z większej, bardziej obiektywnej perspektywy. Narzędzie składa się z dwóch podskal: Transcendencji Właściwej i Otwartości Duchowej. STD charakteryzuje się dobrymi właściwościami psychometrycznymi oraz wysoką trafnością. W badaniach walidacyjnych ($N = 1859$) testowano związki STD (wyniku ogólnego i skal składowych) z potrzebą aprobaty społecznej, istniejącymi miarami duchowości i religijności, materializmu oraz NEO-FFI. Narzędzie może być przydatne w badaniach eksperymentalnych i teoretycznych nad transcendencją duchową. Przeznaczone jest do badania osób po 16 roku życia.

Słowa kluczowe: transcendencja duchowa, konstrukcja narzędzia.

WPROWADZENIE

Zagadnienie duchowości staje się coraz bardziej istotne we współczesnej psychologii, a sama psychologia religii zaczyna być coraz częściej określana

JAROSŁAW PIOTROWSKI – Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Wydział Zamiejscowy w Poznaniu, ul. gen. Tadeusza Kutrzeby 10, 61-719 Poznań; e-mail: jaroslaw.piotrowski@swps.edu.pl

KATARZYNA SKRZYPIŃSKA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk; e-mail: psyks@univ.gda.pl

MAGDALENA ŻEMOJTEL-PIOTROWSKA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk; e-mail: psymzp@ug.edu.pl

* Badania częściowo sfinansowano z grantu nr BW/7400-5-0067-9 na badania własne, przyznanego Magdalenie Żemojtel-Piotrowskiej przez Uniwersytet Gdański.

jako psychologia religii i duchowości. Duchowość jest również obiektem zainteresowań badawczych w innych niż religijna obszarach psychologii – osobowości, społecznej, zarządzania czy psychoterapii (np. Paloutzian i Park, 2005). Wskazując na wzrastające znaczenie problematyki duchowości w naukach społecznych w ogóle, Grygier (2010) podaje, że w bazach Institute for Scientific Information pod hasłem „*spirituality*” (duchowość) przed rokiem 2000 zaindeksowanych jest mniej niż 100 pozycji rocznie, a w roku 2008 – aż 489. Odzwierciedla to ogromny przyrost publikacji, wynikający ze zwiększonego zainteresowania zjawiskiem (por. też Różycka i Skrzypińska, 2011; Skrzypińska, Grzymała-Moszczyńska i Jarosz, 2013).

Duchowość doczekała się licznych conceptualizacji teoretycznych i wielu narzędzi pomiarowych (por. np. Davis i in., 2009; Hill, 2005; Hill i Pargament, 2003; Kapuscinski i Masters, 2010; Yakushko, 2011). Definicje duchowości można podzielić na dwie grupy: (1) zakładające, że duchowość zawsze dotyczy relacji z Bogiem (lub Istotą Wyższą), i (2) pozbawione tego założenia (por. Westerink, 2012). Wśród należących do pierwszej grupy wymienić można definicję Bennera (1989), według którego duchowość to „odpowiedź człowieka na łaskawe wezwanie Boga do związku z nim samym” (s. 20), lub Armstronga (1995; za: Zinbauer i Pargament, 2005), który przedstawia duchowość jako „obecność związku z Istotą Wyższą, który wpływa na sposób działania jednostki w świecie” (s. 3). W drugiej grupie spośród klasycznych ujęć na uwagę zasługuje definicja Doyle’a (1992): „poszukiwanie egzystencjalnego sensu” (s. 302). Dla Shafranske i Gorsucha (1984) duchowość to „transcendentny wymiar ludzkiego doświadczenia, odkrywany w chwilach, w których jednostka podważa sens swojej egzystencji i próbuje odnaleźć się w szerszym ontologicznym kontekście” (s. 231). Wspólne dla wielu spośród definicji duchowości elementy to odwołanie do jedności, transcendencji i poszukiwania sensu. Na podstawie analizy 73 definicji duchowości w pracach anglojęzycznych z zakresu nauk o zdrowiu, Chiu i współautorzy (2004) wyróżnili ich wspólne komponenty: (1) egzystencjalna rzeczywistość lub sens i sposób bycia w życiu; (2) transcendencja; (3) powiązanie i całościowość; (4) obecność jednoczącej siły lub energii.

W porównaniu z sytuacją istniejącą w literaturze anglojęzycznej niewiele jest polskojęzycznych narzędzi do pomiaru duchowości (por. np. Jarosz, 2011). Do nielicznych miar przeznaczonych wyłącznie do pomiaru tego zjawiska należy Kwestionariusz Samoopisu Heszen-Niejodek i Gruszczyńskiej (2004), Skala Poczucia Świętości Sochy (2007), Kwestionariusz Sfery Duchowej Skrzypińskiej i Karasiewicza (zob. artykuł zamieszczony w niniejszym numerze *Roczniki*

ków *Psychologicznych*, s. 487-512) czy nieopublikowana skala Owczarek (2004). Żadna z wymienionych skal nie opiera się ściśle na jednej koncepcji teoretycznej.

PODSTAWY TEORETYCZNE KONSTRUKCJI SKALI

Ponieważ w literaturze przedmiotu panuje swoisty chaos definicyjny, ważne jest, by tworząc narzędzie do pomiaru duchowości, oprzeć je na ściśle określonej definicji, będącej jej podstawą. W celu wypełnienia istniejącej luki na polskim „ryнку” metod badawczych autorzy postawili sobie za zadanie skonstruowanie skali opartej na jednej z najważniejszych współczesnych teorii dotyczących duchowości – teorii transcendencji duchowej Piedmonta (1999, 2001). Za wyborem tej właśnie koncepcji przemawia m.in. dokładne umiejscowienie duchowości w strukturze osobowości, szczegółowe określenie jej relacji wobec religijności oraz wielość prac empirycznych z różnych krajów i obszarów badań nawiązujących do tej teorii (np. Diessner i in., 2008; Carter, 2009; Burris, Sauer i Carlson, 2011; Tomcsanyi i in., 2013). Zgodnie z definicją Piedmonta transcendencja duchowa to „zdolność jednostek do wyjścia poza ich bezpośrednie poczucie czasu i miejsca oraz do widzenia życia z szerszej, bardziej obiektywnej perspektywy” (Piedmont, 1999, s. 988). Można ją przeciwstawić materializmowi (Piedmont, 2004), czyli pragnieniu posiadania dóbr i satysfakcji z ich posiadania (Kasser, 2002; Richins i Dawson, 1992; Zawadzka, 2006).

Zdaniem Piedmonta transcendencja duchowa jest cechą osobowości wspólną dla ludzi na całym świecie. Sądzi on, że stanowi ona uzupełnienie cech osobowości modelu Wielkiej Piątki i przedstawia na to przekonujące dowody (np. Piedmont, 1999, 2007; Piedmont, i in., 2009; por. też Saucier i Goldberg, 1998; Rican i Janosova, 2010). W ramach transcendencji duchowej Piedmont wyróżnia siedem aspektów: spełnienie w modlitwie (odczuwanie radości i zadowolenia w osobistym kontakcie z transcendentną rzeczywistością, spełnienie w modlitwie lub medytacji), uniwersalność (wiera w jedność całego życia), poczucie więzi (poczucie bycia częścią ludzkości, niezbędną dla utrzymania nieprzerwanej harmonii, więzi z innymi ludźmi przekraczającej nawet śmierć), tolerowanie paradoksów (zdolność do myślenia w terminach „i tak, i tak”, raczej niż „albo-albo”, tolerowanie sprzeczności i niespójności we własnym życiu), nieosądzanie (akceptowanie życia i innych ludzi na ich warunkach, unikanie osądzania innych, wrażliwość na potrzeby i cierpienie innych ludzi), pełne odczuwanie (chęć

pełnego przeżywania każdej chwili, przyjmowanie doświadczeń życiowych jako okazji do radości i rozwoju), wdzięczność (poczucie wdzięczności i zachwytu wobec wszystkich aspektów swojego życia). Zdaniem autorów artykułu należy do tej listy dodać jeszcze jeden aspekt. Został on określony w trakcie dyskusji między osobami zajmującymi się naukowo tą tematyką i obejmuje poczucie bycia częścią ważniejszej od siebie samego sprawy lub idei. Zdecydowano się nadać mu roboczą nazwę „ideowość”.

Ponieważ Piedmont zakłada, że transcendencja duchowa jest szóstą cechą osobowości, przy konstrukcji własnej skali odrzucił więc wszystkie aspekty transcendencji duchowej, które korelowały z którąkolwiek z cech Wielkiej Piątki (Costa i McCrae, 1992). Wskutek tego w skład skonstruowanej przez niego skali ASPIRES weszły jedynie: spełnienie w modlitwie, uniwersalność i poczucie więzi (Piedmont, 2010).

Transcendencja duchowa jest ściśle powiązana z religijnością. Piedmont (2010) uważa transcendencję duchową za cechę osobowości, natomiast religijność za sentyment – zjawisko powstałe w oparciu o cechy osobowości, lecz niebędące jedną z nich. Religijność i duchowość wykazują silne pozytywne powiązanie, choć nie są tożsame. Inni autorzy bardzo różnorodnie ujmują związek między duchowością a religijnością. Czasami traktują te zjawiska jako rozłączne (Pawuczuk, 2004), niekiedy ujmują religijność jako formę duchowości (Libiszowska-Żółtkowska, 2010; Socha, 2010; Zinnbauer – w: Zinnbauer i Pargament, 2005), a duchowość jako formę religijności (Jeżowski, 2010; Pargament – w: Zinnbauer i Pargament, 2005; Saroglou, 2011). Czasem oba konstrukty są traktowane jako częściowo zachodzące na siebie (Saucier i Skrzypińska, 2006) lub wręcz synonimy (Grom, 2009). Niezależnie od definiowania relacji między nimi, większość autorów wskazuje na pozytywny związek między duchowością a religijnością. Do podobnych wniosków prowadzą badania korelacyjne (np. Piedmont, 2010; Saroglou i Galand, 2004).

Na podstawie wyżej opisanych powiązań, do potwierdzenia trafności Skali Transcendencji Duchowej (STD) postanowiono wykorzystać jego korelacje z następującymi zmiennymi: materializm, religijność oraz cechy Wielkiej Piątki. Oczekiwano również, że poziom transcendencji duchowej będzie wyższy u osób duchownych niż u pozostałych badanych oraz że będzie wyższy wśród osób wierzących niż niewierzących. Sprawdzone także korelacje konstruowanego narzędzia z istniejącymi miarami duchowości oraz zbadano związek STD z tendencją do zgadzania się, do udzielania skrajnych odpowiedzi, a także ze zmienną aprobaty społecznej.

WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNE SKALI TRANSCENDENCJI DUCHOWEJ (STD)

Charakterystyka badanych prób

W ramach konstrukcji skali zbadano łącznie 1859 osób, wchodzących w skład czterech prób. W próbie I część badanych odpowiadała na pytania o częstość praktyk religijnych. W próbie znajdowało się 988 osób (557 kobiet i 164 mężczyzn, 269 osób nie podało płci), w wieku od 18 do 61 lat. Próba II składała się z 614 osób (449 kobiet, 157 mężczyzn, 8 osób nie podało płci) w wieku od 18 do 71 lat. Poza STD badani wypełniali Skalę Fundamentalizmu Religijnego i Inwentarz Życia Religijnego. Część osób wypełniała również kwestionariusz NEO-FFI, Skalę Materializmu, Kwestionariusz Samoopisu i Kwestionariusz Sfery Duchowej. W skład próby III weszło 128 osób (78 kobiet i 33 mężczyzn; 17 osób nie podało płci), w wieku od 19 do 49 lat. Wypełniały one STD dwukrotnie, w odstępie dwóch tygodni. Osoby badane z próby III wypełniały też Kwestionariusz Aprobaty Społecznej i Skalę Upodobań. Dobór osób badanych do prób I-III był przypadkowy. W skład próby IV weszło 129 osób duchownych, 48 kobiet i 81 mężczyzn (w tym 30 księży i 51 zakonników), w wieku od 23 do 75 lat. Wypełniali oni jedynie STD.

Opis zastosowanych metod badawczych

Kwestionariusz Aprobaty Społecznej służy do pomiaru zmiennej aprobaty społecznej (Wilczyńska i Drwał, 1995).

Skala Upodobań Jakubowskiej (2005) jest przeznaczona do pomiaru tendencji do zgadzania się i do udzielania skrajnych odpowiedzi.

Kwestionariusz Samoopisu Heszen-Niejodek i Gruszczyńskiej (2004) służy do badania duchowości.

Kwestionariusz Sfery Duchowej Skrzypińskiej i Karasiewicza (zob. s. 487-512 niniejszego numeru *Roczników*) jest przeznaczony do badania duchowości.

Skala Materializmu bada satysfakcję z posiadania dóbr materialnych (Zawadzka, 2006).

Inwentarz Życia Religijnego Batsona i Schoenrade (1991a, 1991b), w adaptacji Sochy (1999), służy do pomiaru orientacji religijnych: poszukującej, wewnętrznej i zewnętrznej.

Skala Fundamentalizmu Religijnego Altemeyera i Hunsbergera (1992) jest przeznaczona do pomiaru fundamentalizmu religijnego, rozumianego jako całkowite przyjmowanie dogmatów religijnych.

Inwentarz Osobowości NEO-FFI McCrae i Costy (1987) w adaptacji Zawadzkiego, Strelaua, Szczepaniak i Śliwińskiej (1998).

Wstępny etap konstrukcji Skali Transcendencji Duchowej

Wyjściowa pula twierdzeń Skali Transcendencji Duchowej (STD) zawierała 40 pozycji. Odnosiły się one do ośmiu aspektów duchowości: siedem pochodziło bezpośrednio z koncepcji transcendencji duchowej Piedmonta, a ósmy aspekt określony został przez autorów jako poczucie jedności ze sprawą bądź ideą wykraczającą poza jednostkowe „ja”. Twierdzenia wygenerowano w oparciu o analizę poszczególnych aspektów duchowości oraz ASPIRES Piedmonta (2010). Początkowo każdemu aspektowi odpowiadało pięć pytań. Selekcji pytań dokonano w oparciu o wyniki analizy czynnikowej i analizę rzetelności poszczególnych skal. Usunięte zostały twierdzenia, których ładunki czynnikowe były niższe niż 0,40, ze zbyt wysokimi ładunkami czynnikowymi w innym niż zakładany czynnik oraz obniżające rzetelność podskal.

Wyniki analizy czynnikowej

Analizę czynnikową przeprowadzono na materiale zebrany w próbie I. Wykonano analizę czynnikową metodą głównych składowych z rotacją metodą Oblimin (metodę tę wybrano, gdyż nie zakładano ortogonalności czynników). Na podstawie analizy wykresu osypiska zdecydowano się na wyodrębnienie dwóch czynników. Pierwszy, o wartości własnej 9,41, tłumaczył 23,53% wariancji. Drugi, o wartości własnej 4,14, tłumaczył 10,34% wariancji. Na podstawie wartości ładunków czynnikowych (por. Tabela 1) oraz analizy rzetelności do czynnika 1 zaliczono 11 pytań (odrzucając pozycje obniżające rzetelność skali). Czynnik nazwano „Transcendencją Właściwą”. W jego skład weszły pytania dotyczące aspektów: spełnienie w modlitwie, uniwersalność, poczucie więzi oraz ideowość. Do czynnika 2 zaliczono również 11 pytań; nazwano go „Otwartością Duchową”. W jego skład weszły pytania dotyczące: tolerowania paradoksów, nieoceniań, pełnego odczuwania i wdzięczności.

Tabela 1.

Nasylenie (ładunki czynnikowe) poszczególnych pozycji czynnikami 1 i 2 uzyskanymi w wyniku analizy czynnikowej po zastosowaniu rotacji OBLIMIN

	Czynnik 1	Czynnik 2
Wartość własna	9,41	4,14
% wariancji wyjaśnionej	23,53	10,34
Doświadczyłem głębokiego zaspokojenia i radości poprzez moją modlitwę lub medytację	0,80	0,03
Czerpię wewnętrzną siłę i/lub spokój z modlitwy lub medytacji	0,79	-0,01
Istnieje wyższy poziom świadomości duchowej, który łączy wszystkich ludzi	0,76	0,17
Wierzę, że życie jest częścią większego planu	0,71	0,33
Potrzeby mojego ciała nie powstrzymują mnie od modlitwy lub medytacji	0,68	0,04
Wierzę, że na pewnym poziomie moje życie jest połączone z całym rodzajem ludzkim	0,67	0,26
Czuję, że jestem częścią ludzkości, potrzebną do utrzymywania harmonii	0,66	0,36
Wierzę, że życie ma jakieś głębsze znaczenie	0,65	0,42
Modlę się lub medytuję, aby osiągnąć wyższy poziom świadomości duchowej	0,64	-0,01
Kiedy modlę się lub medytuję, zapominam o sprawach tego świata	0,64	-0,06
Czuję się częścią większej, wykraczającej poza mnie sprawy	0,64	0,32
Czuję, że na pewnym wyższym poziomie wszystkich łączy wspólna więź	0,62	0,12
Czuję się lepszym człowiekiem dzięki temu, że biorę udział w sprawach ważniejszych ode mnie	0,58	0,41
Mam nadal silne emocjonalne więzi z kimś, kto już nie żyje	0,44	0,16
Jestem ogniwem w łańcuchu pokoleń mojej rodziny, mostem między przeszłością a przyszłością	0,43	0,36
Warto podporządkować całe swoje życie naprawdę ważnej sprawie	0,41	0,22
Ludzie, których naprawdę podziwiam, to ci, którzy poświęcili się w pełni w imię ważnych spraw	0,40	0,30
Postacie niektórych moich krewnych nadal wpływają na moje obecne życie, mimo że oni już nie żyją	0,30	0,18
Nie ma jednej słusznej drogi w życiu	-0,27	0,23
Uczestniczenie w realizacji ważnych dla mnie spraw daje mi poczucie sensu życia	0,33	0,66

Jestem wdzięczny za szanse, które otrzymałem w życiu	0,40	0,65
Codzienne doświadczenia są dla mnie okazją do zabawy i rozwoju	0,08	0,64
Każda chwila mojego życia jest dla mnie ważna	0,23	0,62
Czuję, że mierzenie się z trudnościami bardzo mnie wzbogaca	0,28	0,61
Czuję, że moje życie to wyjątkowy cud	0,47	0,60
Potrafię cieszyć się bieżącą chwilą	0,06	0,59
Odczuwam głęboką wdzięczność za wszystko, co spotkało mnie w życiu	0,49	0,58
Moje życie jest najpiękniejszym darem	0,39	0,55
Staram się nie zamykać mojego umysłu na rzeczy dziwne i niezwykłe	0,14	0,50
Wyjątkowość mojego życia wprawia mnie w zadziwienie	0,33	0,50
Cenię to, że życie jest pełne paradoksów	-0,05	0,49
Z radością przyjmuję wszystko, co przynosi życie	0,20	0,49
Świat jest ciekawy dzięki temu, że zawiera wiele sprzeczności	-0,13	0,46
W wielu sytuacjach prawda jest bardziej skomplikowana, niż to się wydaje	0,11	0,45
Troszczę się o tych, którzy nastąpią po mnie	0,34	0,43
Staram się zrozumieć innych zamiast ich osądzać	0,09	0,43
Nie osądzam niczyjego życia	0,14	0,41
Wierzę, że nie mam prawa oceniać cudzych działań	0,22	0,40
Unikam oceniania innych ludzi	0,05	0,29
Akceptuję innych ludzi takimi, jacy są	-0,07	0,23

Pismem półgrubym wyróżniono te ładunki czynnikowe, które zdecydowały o włączeniu pozycji do danej skali. Pozostałe pozycje nie zostały włączone do skal z uwagi na zbyt niskie ładunki czynnikowe, ładunki czynnikowe nie pozwalające na jednoznaczne włączenie ich do którejś ze skali i/ lub obniżające rzetelność skal.

Wyniki uzyskane w wyróżnionych podskalach korelowały istotnie ze sobą: $r = 0,32$, $p < 0,001$. Dla próby II korelacja między podskalami wyniosła: $r = 0,31$, $p < 0,01$, a dla próby III: $r = 0,48$, $p < 0,001$. Zdecydowano się w związku z tym na obliczanie także wyniku ogólnego Skali Transcendencji Duchowej.

Rzetelność

Spójność wewnętrzna skal zmierzona została na danych uzyskanych w próbie I, a stałość czasowa na danych z próby III. Dla podskali Transcendencji Właściwej spójność wewnętrzna wyniosła $\alpha = 0,89$, a stałość czasowa $r = 0,92$. Dla Otwartości Duchowej współczynniki te wyniosły odpowiednio $\alpha = 0,80$ oraz $r = 0,81$. Spójność wewnętrzna całej skali wyniosła $\alpha = 0,87$, a stałość czasowa $r = 0,91$.

Średnie wyniki podskal Skali Transcendencji Duchowej oraz wynik ogólny

Średni wynik w całej skali (próba I) był równy 2,87 ($SD = 0,45$). W przypadku podskal było to: $M = 2,61$, $SD = 0,64$ dla podskali Transcendencji Właściwej oraz $M = 3,13$, $SD = 0,46$ dla podskali Otwartości Duchowej.

Związek wyników w Skali Transcendencji Duchowej z wiekiem i płcią

Związek wyników STD z wiekiem i płcią badano na danych z próby II. Obie podskale korelowały dodatnio z wiekiem ($r = 0,16$, $p < 0,01$ – dla Transcendencji Właściwej; $r = 0,12$, $p < 0,01$ – dla Otwartości Duchowej), podobnie jak wynik ogólny STD ($r = 0,17$, $p < 0,01$).

Kobiety uzyskały w Skali Transcendencji Duchowej wyższe wyniki ($M = 2,95$, $SD = 0,40$) niż mężczyźni ($M = 2,75$, $SD = 0,46$), $t(173,65) = 4,33$, $p < 0,001$. W podskali Transcendencji Właściwej wyniki kobiet okazały się wyższe ($M = 2,66$, $SD = 0,61$) niż mężczyzn ($M = 2,42$, $SD = 0,67$), $t(516) = 3,60$, $p < 0,001$, podobnie jak w podskali Otwartości Duchowej, $t(516) = 4,03$, $p < 0,001$ (odpowiednio $M = 3,24$, $SD = 0,39$ dla kobiet i $M = 3,07$, $SD = 0,47$ dla mężczyzn).

Związki Skali Transcendencji Duchowej z aprobatą społeczną i stylami udzielania odpowiedzi

Tabela 2.

Współczynniki korelacji (r Pearsona) między Skalą Transcendencji Duchowej a aprobatą społeczną i stylami udzielania odpowiedzi (N = 128)

	Transcendencja Właściwa	Otwartość Duchowa	Skala Transcendencji Duchowej
Dążenie do aprobaty społecznej	0,15	0,21*	0,20*
Tendencja do zgadzania się	-0,04	0,12	0,08
Tendencja do udzielania skrajnych odpowiedzi	-0,04	-0,01	-0,03

* $p < 0,05$ (test dwustronny)

Wynik ogólny w Skali Transcendencji Duchowej i wynik w Otwartości Duchowej korelował słabo z wynikiem Kwestionariusza Aprobaty Społecznej. Nie wystąpiła korelacja KAS z Transcendencją Właściwą. Wyniki w całym STD oraz w obu podskalach nie korelowały z tendencją do zgadzania się i z tendencją do udzielania skrajnych odpowiedzi.

Skala Transcendencji Duchowej a inne miary duchowości

Tabela 3.

Współczynniki korelacji (r Pearsona) między Skalą Transcendencji Duchowej a miarami duchowości (N = 82) i materializmu (N = 393)

	Transcendencja Właściwa	Otwartość Duchowa	Skala Transcendencji Duchowej
Postawy religijne	0,72***	0,10	0,53***
Wrażliwość etyczna	0,49***	0,25*	0,45***
Harmonia	0,37***	0,20*	0,35**
Kwestionariusz Samoopisu (wynik ogólny)	0,66***	0,21*	0,55***
Brak Relacji z Siłą Wyższą	-0,56***	-0,01	-0,37***
Aduchowość	-0,60***	-0,07	-0,44***
Stan Sfery Duchowej	0,62***	0,20*	0,52***
Dynamika Sfery Duchowej	0,74***	0,14	0,56***
Materializm	-0,14**	-0,15**	-0,18***

* $p < 0,05$ (test dwustronny), ** $p < 0,01$ (test dwustronny), *** $p < 0,001$ (test dwustronny)

Korelacje z Kwestionariuszem Samoopisu. Podskala Transcendencji Właściwej korelowała z wynikiem ogólnym i ze wszystkimi podskalami Kwestionariusza Samoopisu (KS), podobnie jak wynik ogólny STD. W przypadku Otwartości Duchowej wystąpiły słabe korelacje z Wrażliwością Etyczną i Harmonią oraz wynikiem ogólnym KS. Nie wystąpiła korelacja z Postawami Religijnymi.

Korelacje z Kwestionariuszem Sfery Duchowej. Transcendencja Właściwa korelowała ze wszystkimi skalami Kwestionariusza Sfery Duchowej, dodatnio ze Stanem Sfery Duchowej i Dynamiką Sfery Duchowej, a ujemnie z Aduchowością i Brakiem Relacji z Siłą Wyższą. Najsilniejsza korelacja wystąpiła dla Dynamiki Sfery Duchowej. Analogiczne wyniki uzyskano dla wyniku ogólnego w STD. Skala Otwartości Duchowej korelowała słabo dodatnio ze Stanem Sfery Duchowej.

Korelacje ze Skalą Materializmu. Wyniki w podskalach i wynik ogólny STD korelowały ujemnie ze Skalą Materializmu.

Skala Transcendencji Duchowej a religijność

Korelacje z miarami religijności. Transcendencja Właściwa korelowała istotnie ze wszystkimi zastosowanymi w badaniu miarami religijności, stosunkowo słabiej z religijnością zewnętrzną i poszukującą. Podobny wzorzec korelacji wystąpił dla wyniku ogólnego STD. Otwartość Duchowa korelowała istotnie (słabo) jedynie z religijnością poszukującą (por. Tabela 4).

Tabela 4.

Współczynniki korelacji (r Pearsona) między Skalą Transcendencji Duchowej a miarami religijności ($N = 526$)

	Transcendencja Właściwa	Otwartość Duchowa	Skala Transcendencji Duchowej
Praktyki religijne	0,55***	0,02	0,42***
Religijność wewnętrzna	0,67***	0,04	0,52***
Religijność zewnętrzna	0,29***	0,00	0,22***
Religijność poszukująca	0,33***	0,16***	0,32***
Fundamentalizm religijny	0,60***	-0,01	0,44***

* $p < 0,05$ (test dwustronny), ** $p < 0,01$ (test dwustronny), *** $p < 0,001$ (test dwustronny)

Porównanie wyników osób wierzących i niewierzących. W próbie II wyodrębniono wśród osób badanych na podstawie autoidentyfikacji grupę

wierzących katolików ($N = 433$) oraz grupę osób niewierzących ($N = 61$). Osoby wierzące ($M = 2,96$, $SD = 0,39$) uzyskały wyższe rezultaty w STD niż niewierzące ($M = 2,52$, $SD = 0,44$), $t(502) = 8,03$, $p < 0,001$. Również dla Transcendencji Właściwej wierzący ($M = 2,71$, $SD = 0,55$) uzyskali wyższe wyniki niż niewierzący ($M = 1,87$, $SD = 0,64$), $t(72,89) = 9,81$, $p < 0,001$. W wypadku Otwartości Duchowej nie wystąpiła różnica między osobami wierzącymi ($M = 3,21$, $SD = 0,41$) a niewierzącymi ($M = 3,17$, $SD = 0,46$), $t(502) = 0,66$, $p = 0,508$.

Porównanie wyników osób duchownych z pozostałymi badanymi. Porównano wyniki grupy 129 osób duchownych (próba IV) z wynikami osób z próby I. Osoby duchowne ($M = 3,20$, $SD = 0,43$) uzyskały wyższe rezultaty w STD niż pozostali badani ($M = 2,61$, $SD = 0,64$), $t(1069) = 7,79$, $p < 0,001$. Również w Transcendencji Właściwej osoby duchowne ($M = 3,23$, $SD = 0,50$) uzyskały wyższe wyniki niż inni badani ($M = 2,61$, $SD = 0,64$), $t(188,11) = 12,76$, $p < 0,001$. Natomiast dla Otwartości Duchowej nie wystąpiła różnica między duchownymi ($M = 3,16$, $SD = 0,46$) a pozostałymi osobami ($M = 3,13$, $SD = 0,46$), $t(1069) = 0,74$, $p = 0,536$.

Związki Skali Transcendencji Duchowej z podstawowymi cechami osobowości

Dla podskali Transcendencji Właściwej nie wystąpiła korelacja z żadną z cech osobowości wchodzących w skład modelu Wielkiej Piątki. Podskala Otwartości Duchowej korelowała ujemnie z neurotycznością oraz dodatnio ekstrawersją, otwartością i sumiennością. W wypadku wyniku ogólnego STD wystąpiły dodatnie korelacje z ekstrawersją, otwartością i sumiennością (por. Tabela 5).

Tabela 5.

Współczynniki korelacji (r Pearsona) między Skalą Transcendencji Duchowej a NEO-FFI ($N = 239$)

	Transcendencja Właściwa	Otwartość Duchowa	Skala Transcendencji Duchowej
Neurotyczność	0,06	-0,24***	-0,07
Ekstrawersja	0,10	0,29***	0,22**
Otwartość	0,13	0,21**	0,19**
Ugodowość	0,09	0,09	0,11
Sumiennosc	0,09	0,20**	0,16*

* $p < 0,05$ (test dwustronny), ** $p < 0,01$ (test dwustronny), *** $p < 0,001$ (test dwustronny)

DYSKUSJA

W wyniku przeprowadzonych badań utworzono narzędzie do pomiaru transcendencji duchowej w rozumieniu teorii Piedmonta (1999). Narzędzie składa się z dwóch podskal: Transcendencji Właściwej i Otwartości Duchowej. W ich skład wchodzi po 11 pytań. Można również wyliczyć wynik ogólny w Skali Transcendencji Duchowej. Obydwie podskale oraz cała skala charakteryzują się wysoką spójnością wewnętrzną i stabilnością czasową. STD jest stosunkowo niepodatna na oddziaływanie aprobaty społecznej, a na odpowiedzi udzielane w niej nie wpływa ani tendencja do zgadzania się, ani do udzielania skrajnych odpowiedzi.

Transcendencja Właściwa wyraźnie korelowała z wszystkimi zastosowanymi w badaniu miarami duchowości i religijności, różnicowała także osoby wierzące i niewierzące oraz duchowne i pozostałych badanych. Można stwierdzić, że mierzone przez nią zjawisko wystarczająco dokładnie pokrywa się z konstruktami diagnozowanymi przez inne miary duchowości. W przypadku Otwartości Duchowej wystąpiły korelacje jedynie z częścią miar duchowości oraz tylko z religijnością poszukującą. Nie wystąpiły różnice w jej poziomie między wierzącymi a niewierzącymi ani między osobami duchownymi a resztą osób badanych. Otwartość Duchowa mierzy aspekty duchowości częściowo pomijane w innych narzędziach, dotyczące obszaru duchowości niezwiązanego z wiarą religijną.

Podskala Transcendencji Właściwej okazała się niezależna od podstawowych cech osobowości. Warto zauważyć, że w skład tej podskali weszły głównie pytania dotyczące aspektów „spełnienie w modlitwie”, „uniwersalność” i „poczucie więzi”, czyli tych samych, na których oparta jest skala ASPIRES (Piedmont, 2010). Natomiast Otwartość Duchowa korelowała z czterema spośród pięciu cech osobowości, podobnie jak miary duchowości stosowane przez Saroglou (2002), MacDonalda (2000) czy też Schnell (2012). Co interesujące, w jej skład weszły głównie pytania dotyczące aspektów pierwotnie wyodrębnionych przez Piedmonta w teorii transcendencji duchowej, a następnie odrzuconych w wyniku badań empirycznych. Można zatem stwierdzić, że STD obejmuje szersze rozumienie transcendencji duchowej niż jego operacjonalizacja w postaci ASPIRES. Jest to całościowa miara transcendencji duchowej, również tych jej aspektów, które pokrywają się z zakresem wielkich cech osobowości.

Podsumowując, można stwierdzić, że udało się skonstruować przydatne narzędzie. Charakteryzuje się ono wysoką rzetelnością i potwierdzoną trafnością. Mierzy też dwa oddzielne, choć ściśle ze sobą powiązane, aspekty duchowości. Transcendencja Właściwa, mocno wiążąca się z religijnością i niezależna od cech osobowości Wielkiej Piątki, odpowiada duchowości mierzonej przez inne

skale, zwłaszcza przez ASPIRES Piedmonta (2010). Otwartość Duchowa, powiązana z podstawowymi cechami osobowości, a przy tym nie związana z miarami religijności, mierzy aspekt duchowości zwykle pomijany przez istniejące narzędzia. Otwartość duchowa obejmuje pozytywnie wartościowane aspekty duchowości, wymieniane czasem także jako cnoty z nią powiązane: nieosądzanie innych i szacunek wobec nich, zadowolenie z tego, co przynosi życie, oraz tolerowanie wieloznaczności i odmiennych punktów widzenia (por. np. Trzebińska, 2008). Dopiero uwzględnienie tych dwóch aspektów umożliwi pełny wgląd w naturę duchowości człowieka.

LITERATURA CYTOWANA

- Altemeyer, B. i Hunsberger, B. (1992). Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2(2), 113-133.
- Batson, C. D. i Schoenrade, P. (1991a). Measuring religion as quest: Validity concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 416-429.
- Batson, C. D. i Schoenrade, P. (1991b). Measuring religion as quest: Reliability concerns. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 430-447.
- Benner, D. G. (1989). Toward a psychology of spirituality: Implications for personality and psychotherapy. *Journal of Psychology and Christianity*, 5, 19-30.
- Burris, J. L., Sauer, S. E. i Carlson, C. R. (2011). A test of religious commitment and spiritual transcendence as independent predictors of underage alcohol use and alcohol-related problems. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(3), 231-240.
- Carter, J. (2009). Transformational leadership and pastoral leader effectiveness. *Pastoral Psychology*, 58(3), 261-271.
- Chiu, L., Emblen, J. D., Van Hofwegen, L., Sawatzky, R. i Meyerhoff, H. (2004). An integrative review of the concept of spirituality in the health sciences. *Western Journal of Nursing Research*, 26(4), 405-428.
- Costa, P. T., Jr., i McCrae, R. R. (1992). *NEO PI-R professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Davis, D. E., Worthington Jr., E. L., Hook, J. N., Van Tongeren, D. R., Green, J. D. i Jennings II, D. J. (2009). Relational spirituality and the development of the similarity of the offender's spirituality scale. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(1), 249-262.
- Diessner, R., Solom, R. C., Frost, N. K. i Parsons, L. (2008). Engagement with beauty: Appreciating natural, artistic and moral beauty. *The Journal of Psychology*, 142(3), 303-329.
- Doyle, D. (1992). Have we looked beyond the physical and psychosocial? *Journal of Pain and Symptom Management*, 7, 302-311.
- Grom, B. (2009). *Psychologia religii. Ujęcie systematyczne*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Grygier, P. (2010). Duchowość (spirituality) jako przedmiot badań i analiz socjologicznych. Analiza cytowań bibliograficznych. W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 231-261). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Heszen-Niejodek, I. i Gruszczyńska, E. (2004). Wymiar duchowy człowieka, jego znaczenie w psychologii zdrowia i jego pomiar. *Przegląd Psychologiczny*, 47(1), 15-31.

- Hill, P. C. (2005). Measurement in the psychology of religion and spirituality. W: R. F. Paloutzian i C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (s. 43-61). New York: The Guilford Press.
- Hill, P. C. i Pargament, K. I. (2003). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality. *American Psychologist*, 58(1), 64-74.
- Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCullough, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B. i Zinbauer, B. J. (2000). Conceptualizing religion and spirituality: Points of commonality, points of departure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30, 51-57.
- Jakubowska, U. (2005). *Ekstremizm polityczny. Studium psychologiczne*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jarosz, M. (red.) (2011). *Psychologiczny pomiar religijności*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Jeżowski, M. (2010). Duchowość – paradygmat socjologii religii czy socjologii moralności? A może socjologia duchowości? W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 66-78). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Kapuscinski, A. N. i Masters, K. S. (2010). The current status of measures of spirituality: A critical review of scale development. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(2), 191-205.
- Kasser, T. (2002). *The high price of materialism*. Cambridge: MIT Press.
- Libiszowska-Żółtkowska, M. (2010). Od religijności rodzinnej do duchowości indywidualnej – z biografii studentów. W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 167-183). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to the five factor model of personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153-197.
- Mariański, J. (2010). Nowa duchowość – alternatywa czy dopełnienie religijności? W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 19-34). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- McCrae, R. R. i Costa, P. T. (1987). Validation of the Five-Factor Model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
- Mielicka, H. (2010). Religijny wymiar duchowości. W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 45-55). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Owczarek, M. (2004). *Jakość życia a doświadczenia wewnętrzne*. Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Paloutzian, R. F. i Park, C. L. (red.) (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York: The Guilford Press.
- Pawluczuk, W. (2004). Duchowość. W: M. Libiszowska-Żółtkowska i J. Mariański (red.), *Leksykon socjologii religii. Zjawiska – badania – teorie* (s. 90-92). Warszawa: Verbinum.
- Piedmont, R. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1013.
- Piedmont, R. (2001). Spiritual transcendence and scientific study of spirituality. *Journal of Rehabilitation*, 67, 4-14.
- Piedmont, R. (2004). The Logoplex as a paradigm for understanding spiritual transcendence. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 15, 262-284.
- Piedmont, R. (2007). Cross-cultural generalizability of the Spiritual Transcendence Scale to the Philippines: Spirituality as a human universal. *Mental Health, Religion & Culture*, 10(2), 89-107.
- Piedmont, R. (2010²). *Assessment of spirituality and religious sentiments. Technical manual*. Timonium, MD: Author.

- Piedmont, R., Ciarrochi, J. W., Dy-Liacco, G. S. i Williams, J. E. G. (2009). The empirical and conceptual value of the Spiritual Transcendence and Religious Involvement Scales for personality research. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1(3), 162-179.
- Piedmont, R. i Wilkins, T. (2013). Spirituality, religiousness, and personality: Theoretical foundations and empirical applications. W: K. Pargament, J. Exline i J. Jones (red.), *APA handbook of psychology, religion and spirituality* (s. 173-186). Washington, DC: American Psychological Association.
- Rican, P. i Janosova, P. (2010). Spirituality as a basic aspect of personality: A cross-cultural verification of Piedmont's model. *International Journal for the Psychology of Religion*, 20, 2-13.
- Różycka, J. i Skrzypińska, K. (2011). Perspektywa noetyczna w psychologicznym funkcjonowaniu człowieka. *Roczniki Psychologiczne*, 14(2), 101-121.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32(1), 15-25.
- Saroglou, V. (2010). Religiousness as a cultural adaptation of basic traits: A Five-Factor Model perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 108-125.
- Saroglou, V. (2011). Believing, bonding, behaving, and belonging: The big four religious dimensions and cultural variation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(8), 1320-1340.
- Saroglou, V. i Galand, P. (2004). Identities, values and religion: A study among Muslim, other immigrant, and native Belgian young adults after the 9/11 attacks. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 4, 97-132.
- Saucier, G. i Goldberg, L. R. (1998). What is beyond the Big Five? *Journal of Personality*, 66, 495-524.
- Saucier, G. i Skrzypińska, K. (2006). Spiritual but not religious? Evidence for two independent dispositions. *Journal of Personality*, 74(5), 1257-1292.
- Schnell, T. (2012). Spirituality with and without religion – Differential relationships with personality. *Archive for the Psychology of Religion*, 34, 33-61.
- Seidlitz, L., Abernethy, A. D., Duberstein, P. R., Evinger, J. S., Chang, T. H. i Lewis, B. L. (2002). Development of the Spiritual Transcendence Index. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 439-453.
- Shafranske, P. i Gorsuch, R. L. (1984). Factors associated with the perception of spirituality in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 16, 231-241.
- Skrzypińska, K. (2004). Czy duchowość jest tożsama z religijnością? Nowe perspektywy badawcze. *Przegląd Religioznawczy*, 4, 13-25.
- Skrzypińska, K. (2008). Dokąd zmierzam? – duchowość jako wymiar osobowości. *Roczniki Psychologiczne*, 1, 39-57.
- Skrzypińska, K., Grzymała-Moszczyńska, H. i Jarosz, M. (2013). *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Socha, P. (1999). Ways religious orientations work: A Polish replication of measurement of religious orientation. *The Journal for the Psychology of Religion*, 9, 209-228.
- Socha, P. (2007). Poczucie świętości jako rezultat przemiany poznawczej. *Przegląd Religioznawczy*, 225(3), 13-26.
- Socha, P. (2010). Duchowość jako przemiana. Nowa teoria duchowości i jej zastosowanie w badaniach. W: M. Libiszowska-Żółtkowska i S. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* (s. 262-274). Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Tomsanyi, T., Martos, T., Ittzes, A., Horvath-Szabo, K., Szabo, T. i Nagy, J. (2013). Spiritual transcendence and mental health of psychotherapists and religious professionals in a Hungarian adult sample. *International Journal for the Psychology of Religion*, 23(2), 161-170.
- Trzebińska, E. (2008). *Psychologia pozytywna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

- Westerink, H. (2012). Spirituality in psychology of religion: A concept in search of its meaning. *Archive for the Psychology of Religion*, 34, 3-15.
- Wilczyńska, J. i Drwal, R. Ł. (1995). Opracowanie Kwestionariusza Aprobaty Społecznej (KAS) J. Wilczyńskiej i R. Ł. Drwala. W: R. Drwal (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wybrane zagadnienia i techniki* (s. 57-66). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Yakusko, O. (2011). Preliminary validation of the Women's Spirituality Instrument: Development of a measure to assess feminist religious and spiritual attitudes. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance online publication.
- Zawadzka, A. M. (2006). Wartości osobiste tłumaczące orientację materialistyczną jednostek. *Roczniki Psychologiczne*, 9(2), 61-80.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P. i Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Zinnbauer, B. J. i Pargament, K. I. (2005). Religiousness and spirituality. W: R. F. Paloutzian i C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (s. 21-42). New York: The Guilford Press.